

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ,
МОЛОДІ ТА СПОРТУ УКРАЇНИ
УМАНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ПАВЛА ТИЧИНИ
ІСТОРИЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ**

**Карасевич А. О.
Левківський К. М., Сокирська В.В.**

**Політичні портрети
новітньої доби**

**книга 2
«Латинська Америка
і Карибський басейн»**

Умань – 2012

УДК 94(7)"192/199"(092)
ББК 63.3(7)6-8
К 21

Рекомендовано Міністерством освіти і науки, молоді та спорту України (Лист № 1/11 – 13406 від 16 серпня 2012 р.)

Рецензенти:

Токовенко О. С. – доктор філософських наук, професор, декан факультету суспільних наук і міжнародних відносин Дніпропетровського національного університету імені Олеся Гончара

Шатохін А. М. – доктор соціологічних наук, професор, завідувач кафедри соціально-гуманітарних і правових дисциплін Уманського національного університету садівництва

Кривошеїн В. В. – доктор політичних наук, професор кафедри політології Дніпропетровського національного університету імені Олеся Гончара

Політичні портрети Новітньої доби: У п'яти книгах. - Книга друга. Латинська Америка і Карибський басейн: навчальний посібник / Укладачі: А.О. Карасевич, К.М. Левківський, В.В. Сокирська. – Умань.: ПП Жовтий О.О., 2012. – 731с.; ілюстр., карти.

У навчальному посібнику розглядаються політичні ідеї і вчення видатних особистостей країн Латинської Америки і Карибського басейну Новітньої доби. Укладачі пропонують своїм читачам основні причини виникнення політичних ситуацій у названому регіоні, політичні портрети державних мужів та воєначальників, задіяних в політичних процесах, президентів і диктаторів, революціонерів і партійних лідерів, філософів, істориків і політологів. Зроблена спроба розкрити політичні програми і політологічні прогнози відомих людей в галузі політичного знання, акцентується увага на цікавих епізодах з їхнього політичного та особистого життя, пропонуються, для ознайомлення, найбільш відомі їхні праці.

Посібник буде корисним всім тим, хто цікавиться складними процесами формування політичної культури сьогодення, кому не байдужа історія державотворення в епоху Новітньої доби.

©Карасевич А. О., Левківський К.М., Сокирська В.В. 2012

ЗМІСТ

ГЛАВА I

ОСОБЛИВОСТІ ПОЛІТИЧНОГО ТА СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ ЛАТИНОАМЕРИКАНСЬКИХ КРАЇН В ПЕРІОД НОВІТНЬОЇ ІСТОРІЇ

ГЛАВА II

ПОЛІТИЧНІ ПОРТРЕТИ НОВІТНЬОЇ ДОБИ ЛАТИНСЬКОЇ АМЕРИКИ І КАРИБСЬКОГО БАСЕЙНУ

46

РЕСПУБЛІКА АРГЕНТИНА	46
Перон Хуан	46
Перон Ева	48
Менем Карлос Сауль	62
Дуальде Едуардо Альберто	63
Фернандес Христина Елізабет	64
БАГАТОНАЦІОНАЛЬНА РЕСПУБЛІКА БОЛІВІЯ	68
Пас Естенссоро	68
Моралес Ево	72
Бансера Суарес	74
Карлос Меса	76
ФЕДЕРАТИВНА РЕСПУБЛІКА БРАЗИЛІЯ	77
Фрагозу Аугусту Тасу	77
Варгас Житуліо Дарнеліс	78
Невіс Танкреду Алмейда	83
Сарней Жоже	85
Руссефф Ділма	86
Франку Ітамар	88
Фернанду Енріке Кардозу	89
БОЛІВАРИАНСЬКА РЕСПУБЛІКА ВЕНЕСУЕЛА	91
Перес Хіменес	91
Гальєгос Рамуло	92
Дельгадо Карлос Чальбо	93
Ерлан Сілес Суасо	94
Чавес Рафаель	95
КООПЕРАТИВНА РЕСПУБЛІКА ГАЙАНА	109
Рамотар Дональд Рабиндранат	109
РЕСПУБЛІКА ГАЇТІ	111
Франсуа Дювальє	111
РЕСПУБЛІКА ГВАТЕМАЛА	120
Альваро Колон Кабальєрос	120
Аревало Хосе Берміхо	122

Арбенса Хакобо Гусман	124
Перес Отто Моліна	126
РЕСПУБЛІКА ГОНДУРАС	128
Порфіріо Соса	128
Лопес Освальдо Енріке	130
ДОМІНІКАНСЬКА РЕСПУБЛІКА	133
Трухільо Рафаель	133
РЕСПУБЛІКА ЕКВАДОР	140
Корреа Рафаель	140
Густаво Набоа	142
Родрігес Лара Гільермо	144
ФЕДЕРАТИВНА РЕСПУБЛІКА КОЛУМБІЯ	145
Гайтан Хорхе Ельесар	145
Габріель Паріс Горділя	147
Мисаель Едуардо Пастрана	147
Бетанкур Белісаріо	148
Торрес Каміло	150
Ернесто Сампер	151
Сантос Кальдерон Хуан Мануель	152
Ворхіліо Барко Варгас	153
Густаво Рохас Пінілья	154
Альберто Льерас Камарго	155
РЕСПУБЛІКА КОСТА-РИКА	157
Оскар Аріас Сансес	157
Лаура Чінчілья Міранда	158
РЕСПУБЛІКА КУБА	160
Гевара Че Ернесто	160
Батиста Фульхенсіо	172
Кастро Фідель Алехандро Рус	178
Кастро Рауль Модесто Рус	181
МЕКСИКАНСЬКІ ОБ'ЄДНАНІ ШТАТИ	186
Карранса Венустіано	186
Вілья Франсіско	187
Карденас Ласаро	188
Діас Парфіріо Морі	191
Ортега Уерта	193
Мадрид Мігель Уртадо	194
Карденас Куауктемок	195

РЕСПУБЛІКА НІКАРАГУА	198
Даніель Ортега	198
Сандіно Аугусто	201
Карлос Фонсека Амадор	203
Томас Борха Мартінес	207
Самоса Анастасіо	214
Чаморро Віолета	218
РЕСПУБЛІКА ПАНАМА	220
Норьєга Мануель	220
Торріхос Омар Еррера	222
РЕСПУБЛІКА ПАРАГВАЙ	224
Стресснер Альфредо	224
РЕСПУБЛІКА ПЕРУ	230
Гарсія Перес Алан	230
Фухіморі Альберто Кен'я	232
Умала Ольянта Мойсес Тассо	237
Хавьєр Перес де Куельяр	239
РЕСПУБЛІКА СУРИНАМ	241
Баутерсе Дезіре Делано	241
РЕСПУБЛІКА ЧИЛІ	243
Педро Агірре Серда	243
Сабастьян Піньєра-Еченіке	245
Альєнде Сальвадор	247
Піночет Аугусто	251
Лагос Рікардо Фроліан Ескобар	261
Патрісіо Ейлвін Асокар	261
Корвалан Луїс	262
Хара Віктор	264
ЯМАЙКА	266
Майкл Норман Менлі	266

ГЛАВА III

ПОЛІТИЧНІ РОЗДУМИ БОМОНДУ АМЕРИКАНСЬКОГО КОНТИНЕНТУ XX СТОЛІТТЯ

Макінтайр Аласдер. Справедливість як чеснота: зміна

концепцій	268
<i>Кекес Джон.</i> Засадничі цінності лібералізму	282
<i>Андерсон Бенедикт.</i> Уявлені спільноти	308
<i>Гаєк Фрідріх Август.</i> Економічна політика і верховенство права	319
<i>Гантінгтон Семюел Філіпс.</i> Консерватизм як ідеологія	321
<i>Гауз Джеральд.</i> Ліберальні теорії людини	324
<i>Кимліка Віл.</i> Ліберальна рівність	325
<i>Сміт Ентоні Дейвід.</i> Націоналізм та історики	370
<i>Бєббіт Ірвінг.</i> Моральна уява: Берк і Руссо	376
<i>Крістол Ірвін.</i> Капіталізм, соціалізм, нігілізм	391
<i>Штраус Лео.</i> Лібералізм класичної політичної філософії	406
<i>Лорд Актон.</i> Національність	412
<i>Фрідман Мілтон.</i> Роль Уряду у вільному суспільстві	437
<i>Дойч Карл.</i> Народи, нації та комунікація	452
<i>Даль Роберт Алан.</i> Дилеми плюралістичної демократії	474
<i>Небет Роберт.</i> Авторитет і влада	488
<i>Джованні Сарторі.</i> Основи теорії демократії: Народ і врядування	499
<i>Роберт Нозік.</i> Розподільна справедливість	517
<i>Шпорлюк Роман.</i> Комунізм і націоналізм	549
<i>Вєрба Сідней.</i> Представницька демократія і демократичні громадяни: філософське та емпіричне розуміння	565
<i>Еванс Стентон.</i> Проблема людини в консерватизмі	619
<i>Гаєк Фрідріх Август.</i> Цінність свободи	621
<i>Тейлор Чарлз.</i> Атомізм	662
<i>Шумпетер Йозеф.</i> Елітарна демократія і теорія конкурентного лідерства	691
<i>Сантаяна Жорж.</i> Іронія лібералізму	716
<i>Сендел Майкл.</i> Моральний суб'єкт: лібералізм і межі справедливості	717
<i>Фукуяма Френсіс.</i> Всесвітня ліберальна революція	719

ІМЕННИЙ ПОКАЖЧИК

ЛІТЕРАТУРА

КАРТА ЛАТИНСЬКОЇ АМЕРИКИ І КАРИБЬСЬКОГО БАСЕЙНУ

ГЛАВА I

ОСОБЛИВОСТІ ПОЛІТИЧНОГО ТА СОЦІАЛЬНО - ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ ЛАТИНОАМЕРИКАНСЬКИХ КРАЇН В ПЕРІОД НОВІТНЬОЇ ІСТОРІЇ

Міжнародне становище латиноамериканських держав на початку ХХ століття. Створення Панамериканського союзу. На рубежі ХІХ – ХХ століття Латинська Америка стала об'єктом посиленої експансії іноземного капіталу, що супроводжувалася нав'язуванням нерівноправних договорів, збройними інтервенціями, підтримкою реакційних сил усередині країн регіону – латифундистів, крупної торговельної буржуазії, верхівки військових та клерикалів. До початку Першої світової війни капіталовкладення провідних держав у Латинській Америці склали 10 млрд. доларів, з них на частку Великої Британії припадало 4,9 млрд. доларів., США – 1,7 млрд. дол., Франції – 1,2 млрд. дол. Почалася переорієнтація економіки латиноамериканських країн в інтересах Лондона, Вашингтона, Парижа і Берліна. Аргентина і Уругвай стали найбільшими постачальниками на зовнішній ринок пшениці, м'яса, шерсті, Бразилія – кави і каучука, Болівія – олова, Чилі – міді, Мексика – срібла, олова, нафти, Перу – кольорових металів, Венесуела – нафти.

Для означення політики масштабної експансії фінансової олігархії США в країнах Латинської Америки президент Вільям Тафт у 1912 році навіть використав термін «дипломатія долара», але в розглядуваний період Білим домом набагато частіше застосовувалося пряме втручання у внутрішні справи держав регіону, включно з військовою інтервенцією. Як правило, воно здійснювалося під прапором «панамериканізму» та гаслами

«континентальної солідарності» й «історичної спільності» доль Західної півкулі. Держсекретар США Олні заявив у 1895 р.: «Сьогодні Сполучені Штати є фактично повним володарем на цьому континенті, а їхня поведінка – законом в усіх тих справах, у котрі вони втручаються».

Вашингтон спритно приховував свої цілі, пропагуючи економічний і політичний союз американських держав, перший крок до якого був зроблений ще наприкінці 1889 року на Вашингтонській конференції. Обраний тоді постійний виконавчий орган Міжнародного союзу американських республік для збору і обміну комерційною інформацією – Комерційне бюро – офіційно знаходився у віданні держдепартаменту США. На 2-й Міжнародній конференції американських держав 1901 – 1902 років у Мехіко комерційне бюро було наділене додатковими адміністративно-організаційними функціями й переіменоване в Міжнародне американське бюро. Членами його керівної ради стали дипломатичні представники латиноамериканських країн у Вашингтоні, а постійним головою – держсекретар США. На четвертій конференції 1910 року в Буенос-Айресі бюро було переіменоване в Панамериканський союз, а Міжнародний союз американських республік – у Союз американських республік.

Найвідомішим проявом силової латиноамериканської політики США на початку ХХ століття стала Панамська криза. Ще в 1855 році північноамериканські підприємці на основі попередньої угоди з урядом Нової Гранади побудували через Панамський перешийок залізницю, що приносила США величезні прибутки. Франція, скориставшись американо-британським суперництвом за контроль над регіоном, у 1880 році розпочала прокладання міжokeанського каналу. Але акціонерна компанія, очолювана відомим будівельником Суецького каналу Фердинандом Лессепсом, збанкрутіла і з великим скандалом була ліквідована (термін «Панама» став власним іменем для крупних крутість і афер). У 1902 році її права і майно перейшли до США, що форсували підготовку до захоплення території для будівництва каналу, попередньо добившись згоди на це Британії.

Коли сенат Колумбії відкинув запропонований США нерівноправний договір про канал, Вашингтон вирішив використати рух за автономію Панами. 2 листопада 1903 року до Панамського перешийку було відряджене американське військово-морське угруповання, що блокувало колумбійську армію, а наступного дня в Панамі спалахнуло повстання і проголошена її політична незалежність. Вашингтон негайно визнав Панамську республіку і уклав з нею 18 листопада кабальну угоду. За нею США узурпували право «гарантувати незалежність» Панами, а остання змушена була поступитися їм правом підтримувати громадський порядок у двох головних містах та прилеглих до них районах. У 1904 році конституція Панами дозволила США висаджувати свої війська в будь-якій частині країни. Президентські вибори в Панамі 1908, 1912 і 1918 років відбувалися під наглядом американських військ, усі зовнішні позики Панами були розміщені у США, а в 1918 році Вашингтон узяв під контроль фінанси цієї країни.

Політика «великого кийка» («Big stick policy»), як її охрестив

американський президент Теодор Рузвельт у 1904 році, стала невід'ємною рисою зовнішньополітичного курсу наймогутнішої держави Західної півкулі. Її проявами були окупація морською піхотою США Домініканської республіки (1904, 1914, 1916 – 1924 роках), Куби (1906 – 1909, 1912, 1917 – 1922 роках), Гондурасу (1905, 1907, 1911, 1912 роках), Гаїті (1915 – 1934 роках), Нікарагуа (1912 – 1933 роках) та інші. Лише в 1933 році президент Франклін Рузвельт оголосив про відмову від політики «великого кийка» і запровадив політику «доброго сусіда».

Мексиканська демократична революція 1910 – 1917 років та її історико-політичне значення. З розвитком капіталізму в Латинській Америці загострилася боротьба між прогресивною національною буржуазією та іноземним капіталом, підтриманим олігархами і латифундистами. Лідер уругвайської партії «Колорадо» Хосе Батльє-і-Ордоньес під час свого президентства у 1903 – 1907 і 1911 – 1915 роках наполегливо проводив політику протекціонізму і обмеження впливу британського капіталу, обмежив поміщицьке землеволодіння, запровадив 8-годинний робочий день і закон про пенсійне забезпечення, визнав право робітників на страйк, поліпшив систему народної освіти і відокремив її від церкви.

Уже згадуваний керівник Громадянського радикального союзу Іполіто Ірігойен, який був президентом у 1916 – 1922 і 1928 – 1930 роках, також запровадив 8-годинний робочий день, націоналізував нафтову промисловість, здійснив демократичні університетську і адміністративну реформи та реформу муніципального урядування, активно виступав проти втручання США у внутрішні справи країн Латинської Америки. Не випадково він був усунений від влади реакційними військовими.

У Мексиці селянська боротьба за землю і загальнонаціональний рух проти перетворення країни в колонію Великої Британії та США переросли у другу народну Революцію 1910 – 1917 років. Справа в тому, що генерал Порфіріо Діас, відомий замолоду як переконаний прибічник лібералізму і герой руху опору франко-іспанській інтервенції, у 1876 р. встановив жорстоку диктатуру, що спиралася на армію, поліцію та адміністративний апарат. Конституція і громадянські свободи були фактично ліквідовані, конгрес позбавлений будь-якої влади, під виглядом розмежування і освоєння «пустошів» відбувалася масова експропріація селянських земель (у 1910 році безземельне селянство становило біля 97 % його загальної чисельності), рудна і нафтова промисловість, а також залізнична мережа опинилися в роках британських і американських підприємців.

Опозиційні диктаторському режиму сили об'єдналися навколо створеної в 1905 році Ліберальної партії та поміщика Франсіско Мадеро, що висунув програму демократичних перетворень, у т.ч. повернення селянам відібраних у них земель. У листопаді 1910 року у багатьох районах Мексики спалахнули збройні повстання, найактивніше діяли партизанські загони під командуванням Франсіско Вільї на півночі та Еміліано Сапати на півдні. У травні 1911 р. під тиском революції Діас утік з Мексики, а президентом невдовзі було обрано Мадеро, що запровадив протекціоністські заходи на

захист національної економіки. Але зволікання з проведенням аграрної реформи позбавили його селянської підтримки, чим негайно скористався реакційна військова верхівка, – у лютому 1913 році за участю посла США стався державний переворот, у результаті якого Мадеро загинув і була встановлена диктатура генерала Вікторіано Уерти.

Ці події призвели до ще більшого загострення громадянської війни в країні: проти урядової політики реставрації виступили селянські армії Сапати і Вільї (на контрольованих ними територіях почався розподіл конфіскованих поміщицьких земель), профспілкові робітничі організації, що створили «червоні батальйони», широкі кола національної буржуазії, очолювані соратником Мадеро – Венустіано Каррансою. У липні 1914 року диктатура Уерти, незважаючи на відкриту підтримку американських військ, впала, тимчасовим президентом країни став Карранса, котрий вважав революцію закінченою. Проте збройна боротьба продовжувалася, тільки вже між ліберальним і селянським таборами, Сапата і Вілья наприкінці 1914 року навіть на короткий час оволоділи Мехіко.

Карранса змушений був видати у січні 1915 року закон про аграрну реформу і запровадити прогресивний трудовий кодекс, а також скликати 31 грудня 1916 року Установчі збори. 7 січня 1917 року був підписаний декрет, який забороняв іноземним компаніям розробляти на території Мексики нафтові родовища без дозволу місцевої влади, а 5 лютого – оприлюднена одна з найдемократичніших на той час у світі конституцій, що завершила революційні перетворення і, яка, діє донині. Вона гарантувала 8-годинний робочий день, мінімум заробітної плати, право на створення профспілок, проведення страйків, визначила умови надання іноземцям прав на використання національних багатств та інше.

Таким чином, Мексиканська революція 1910 – 1917 років сприяла зміцненню демократично – республіканського ладу, попередила загрозу перетворення Мексики в іноземну колонію чи протекторат, створила сприятливі передумови для швидкого капіталістичного розвитку і зміцнення національного суверенітету країни.

Перша світова війна і активізація боротьби за політичну та соціально-економічну демократію. Під час Першої світової війни між США, Великою Британією і Німеччиною розгорілося гостре суперництво за вплив у країнах Латинської Америки. Зокрема, у травні 1915 року Лондон сприяв оформленню союзу Аргентини, Бразилії та Чилі з урегулювання будь-яких конфліктів (договір «АВС»), але угода не набула чинності, оскільки загострилися відносини між Бразилією, що проголосила війну Німеччині, та Чилі й Аргентиною, котрі їй співчували. Німеччина намагалася схилити Мексику до військового союзу проти США, обіцяючи сприяти поверненню їй територій, загарбаних Вашингтоном у результаті війни 1846 – 1848 роках. Але відповідна секретна інструкція, направлена міністром закордонних справ Німеччини Ціммерманом послу в Мехіко, була перехоплена британською розвідкою, передана США, розшифрована і оприлюднена 1 березня 1917 року. Цей факт був зручно використаний американською дипломатією в

якості приводу для вступу у війну на боці Антанти, хоча Мексика зі свого боку заявила про збереження нейтралітету.

У квітні 1917 року, услід за США, проголосили війну Німеччині Панама і Куба, в жовтні – Бразилія, а в 1918 році – Гаїті, Гватемала, Гондурас, Коста – Ріка і Нікарагуа. Ресурси Латинської Америки відіграли велику роль у забезпеченні Антанти і США стратегічною сировиною та продовольством, а скорочення імпорту європейських промислових товарів сприяло розвитку національної економіки та зростанню обсягів зовнішньої торгівлі Бразилії (там було збудовано біля 6 тисяч промислових підприємств), Аргентини, Венесуели, Колумбії, Куби, Мексики, Перу, Чилі.

На хвилі загальнореволюційного підйому, що почався в Європі наприкінці війни, трудящим Латинської Америки вдалося добитися важливих соціальних завоювань. Так, у Бразилії в 1919 році була дозволена діяльність профспілок і прийняті закони про відповідальність підприємців за нещасні випадки на виробництві, відміну штрафів та поліпшення санітарних умов. 8-годинного робочого дня добилися працівники Коста-Ріки, Аргентини та Куби. У Чилі в 1920 – 1925 роках крім того були запроваджені обов'язкові недільний відпочинок та соціальне страхування. В Аргентині у середині 20-х років розгорнулася масова кампанія за націоналізацію родовищ нафти, що й було здійснене у 1929 році.

У Бразилії та Нікарагуа зіткнення прогресивних і реакційних сил у 20-і – на початку 30-х років набуло форми збройної боротьби. У середовищі молодшого офіцерства бразильської армії тоді виник патріотичний і антиолігархічний рух тенентистів (португальською *tenente* – лейтенант). У липні 1922 року вони організували повстання у форті Копакабана в Ріо-де-Жанейро, через 2 роки – в Сан-Паулу і утримували місто протягом трьох тижнів, а колона повстанців під командуванням капітана-інженера Луїса Карлоса Престеса, застосовуючи тактику маневреної партизанської війни, за 2,5 роки пройшла 25 тисяч кілометрів з південного сходу на північ 14-ма штатами країни, завдавши півсотні поразок кращим генералам урядової армії. Непереможною вона в лютому 1927 року відступила на територію Болівії.

Частина тенентистів підтримала очолюваний губернатором штату Ріу-Гранді-ду-Сул Жетуліу Варгасом «Ліберальний альянс», який виступав з націонал-реформістських позицій, користувався авторитетом серед трудящих і мав тісні зв'язки зі США. Внаслідок, так званої, «Ліберальної революції» у жовтні 1930 року Варгас став президентом Бразилії, а реакційна «кавова олігархія» була усунена від влади, що відкрило шлях до перетворень. Нова конституція 1934 року декларувала принцип обов'язкової більшості бразильців в апараті управління національним банком, промисловим чи торговельним підприємством, містила статті про 8-годинний робочий день, право робітників і службовців укладати колективні договори, 2-тижневі відпустки для працюючих.

Варгас широко використовував соціальну демагогію, виставляючи себе засновником «держави справедливості». Декрети про націоналізацію

компанії «Ллойд бразилейру» (квітень 1936 року), що належала британському капіталу, та нафтових родовищ (квітень 1938 року), а також декрети про мінімум зарплати, пенсії для промислових робітників та підвищення зарплати їхнім окремим категоріям використовувалися для галасливої реклами про настання «нової ери» в історії країни. Своє головне завдання Варгас, чия влада після розпуску наприкінці 1937 року конгресу і заборони діяльності політичних партій стала фактично диктаторською, вбачав у стимулюванні розвитку державного сектора економіки.

У Нікарагуа в травні 1926 року ліберальна опозиція також піднялася на боротьбу проти реакційного режиму, невдовзі до армії лібералів приєднався повстанський загін під проводом робітника Аугусто Сесара Сандіно, що продовжив бойові дії після того, як опозиція через рік склала зброю. Восени 1927 року за участю добровольців майже з усієї Латинської Америки на півночі країни почала формуватися партизанська армія, яка завдала чимало прикращів урядовим військам і підрозділам морської піхоти США. Зрештою, обраний у листопаді 1932 року президентом Нікарагуа від партії лібералів Сакаса погодився піти на переговори із Сандіно.

Той погодився на роззброєння за умови, що всі війська США будуть виведені з території країни (до початку 1933 року вони дійсно були евакуйовані), а уряд відмовиться від укладення з іноземними державами нерівноправних угод. У лютому 1933 року відповідна домовленість з президентом Сакасою була підписана, але через рік під час нових переговорів у Манагуа Сандіно і його соратники були по-зрадницькому заарештовані й розстріляні за наказом командувача створеної, під опікою США, національної гвардії генерала Анастасіо Сомоси, який через 2 роки встановив диктаторський терористичний режим.

Світова економічна криза 1929 – 1933 роках завдала Латинській Америці серйозних збитків, різке падіння попиту на світовому ринку на товари латиноамериканського експорту призвело до згорання виробництва, масового банкрутства банків і фірм, погіршення економічного становища народних мас і різкого зростання безробіття.

Внутрішньополітична боротьба в латиноамериканських країнах напередодні й під час Другої світової війни. З середини 30-х років ХХ століття, Латинська Америка стала об'єктом посиленої уваги і підривної діяльності держав «Осі», котрі, готуючись до світової війни, закупили в регіоні сільськогосподарські продукти і стратегічну сировину, в першу чергу нафту, кольорові метали, селітру. Німецький капітал активізувався в економіці Аргентини, Бразилії, Парагваю, Перу, Чилі, здійснюючи зростаючий вплив на політику правлячих кіл цих країн. Користуючись наявністю там значної кількості німецьких іммігрантів, Берлін насаджував у регіоні фашистські організації й сприяв поширенню нацистської ідеології. Військова верхівка «Третього рейху» до того ж розглядала Бразилію та Аргентину, чия армія була озброєна і навчена за німецьким зразком, у якості важливого плацдарму для поширення свого впливу на всю Латинську Америку. Тенденції до фашизації політичного життя окреслилися в

Домініканській Республіці та Нікарагуа.

Але в Латинській Америці на той час ще не було місцевого монополістичного капіталу, тому й не могло сформуватися власного фашизму. Чимало представників латиноамериканських еліт, які надихались прикладом Німеччини та Італії, намагалися запозичити їхню ідеологію та терористичні методи, проте не були, за своєю природою, власне фашистськими. На супротив фашистській загрозі піднялися широкі кола громадськості.

В Аргентині радикали, соціалісти та кілька дрібних демократичних партій, що перемогли в березні 1936 року на виборах до палати депутатів Конгресу, створили єдиний парламентський блок під назвою «Народний фронт». І хоча він через півроку внаслідок нерішучості керівництва розпався, влада заборонила діяльність Національної фашистської партії і так званого Трудового фронту, що діяли серед аргентинців німецького походження.

Але найбільших успіхів рух «Народного фронту» добився в Чилі, де у відповідь на урядову розправу над страйкуючими залізничниками було створено блок соціалістів, радикалів, комуністів і профспілок. На президентських виборах 25 жовтня 1938 року його кандидат Педро Агірре Серда здобув упевнену перемогу і сформував уряд «Народного фронту». Він значно розширив демократичні свободи і права трудящих, підвищив зарплату, знизив ціни на продукти харчування, удосконалив систему соціального забезпечення, частину пустошів передав безземельним селянам. Але у зв'язку з початком Другої світової війни та розбіжностями всередині урядового блоку «Народний фронт» у січні 1941 року розпався.

Під час Другої світової війни абсолютна більшість латиноамериканських держав оголосили війну Німеччині та Японії, особливо після 7 грудня 1941 року. Але за винятком Мексики, що відрядила ескадрилью ВПС на Філіппіни в складі військ США, та Бразилії, котра направила 50-тисячний експедиційний корпус в Італію, безпосередньої участі у бойових діях вони не брали. Аргентина, що заявила у вересні 1939 року про свій нейтралітет, протягом усієї війни вела через франкістську Іспанію активну торгівлю з гітлерівською Німеччиною. Лише у січні 1944 року вона розірвала дипломатичні відносини з Берліном і Токіо, а в березні наступного року оголосила їм війну. Чилі також порвала офіційні стосунки з Німеччиною, Італією та Японією лише в січні 1943 року і проголосила війну Берліну в лютому, а Токіо – у квітні 1945 року.

Корінний перелом у ході Другої світової війни опосередковано призвів до повалення диктаторських режимів у 1944 році у Сальвадорі, Еквадорі та Гватемалі. У Гватемалі розвиток подій швидко набув характеру національно-демократичної революції: 11 березня 1945 року там була прийнята демократична конституція, що передбачала розвиток національної економіки, ліквідацію латифундій, обмеження діяльності іноземних монополій. Президент Болівії підполковник Гуальберто Вільяроель, індіанець за походженням, що прийшов до влади в результаті лівонаціоналістичного перевороту в грудні 1943 року, сприяв організації

профспілки працівників гірничої промисловості й здійснив рішучі кроки, спрямовані на поліпшення становища селян-індіанців.

Пошуки шляхів модернізації суспільства і зручного місця в системі міжнародних відносин для Аргентини привели до військового перевороту в червні 1943 року, організованого Групою об'єднаних офіцерів під гаслом «За велику Аргентину». Досить швидко головну роль у військовому уряді країни став відігравати полковник Хуан Домінго Перон (1895 – 1974 роки), який у лютому 1946 року був обраний президентом і наступного року заснував Пероністську партію. Гаслами пероністського руху були: економічна незалежність нації, політичний суверенітет, соціальна справедливість (іспанською «справедливість» – *justisia*, тому пероністський рух ще називався хустісіалістським).

В економічній політиці перонізм передбачав державне регулювання за рецептами британського економіста Джона Кейнса (підтримання ефективного попиту і повної зайнятості).

В соціальній політиці – державний патерналізм в ім'я класового миру.

У зовнішній політиці – використання американо-радянського протистояння і суперечностей між провідними капіталістичними державами.

Спираючись на підтримку об'єднаних у профспілки індустріальних робітників та міських середніх верств, уряд Перона в умовах сприятливої економічної кон'юнктури значно підвищив заробітну плату, розширив трудове законодавство (конституція 1949 року навіть декларувала право на працю), встановив державний контроль над зовнішньою торгівлею, націоналізував Центральний банк, викупив в іноземних власників телефонну і залізничну мережу. Влада Перона будувалася за класичною тоталітарною схемою: «вождь нації – керівні кадри – організовані маси».

Створення Організації Американських держав. Загальний стан політичних справ у Латинській Америці після завершення Другої світової війни, що характеризувався наростанням націоналістичних і ліворадикальних тенденцій (так, за участю чи підтримки комуністів діяли уряди в Еквадорі, Чилі, Гватемалі та Коста-Ріці), помітно турбував Вашингтон. У травні 1946 року президент США Гаррі Трумен направив у конгрес послання «Міжамериканське військове співробітництво», в якому під гаслом гарантування «безпеки Західної півкулі» пропонувалося прийняти план «стандартизації озброєння і організації навчання в Західній півкулі під єдиним керівництвом США». Та оскільки мілітаристська спрямованість цього плану викликала негативну реакцію в Латинській Америці, конгрес відкинув пропозицію Білого дому і, в свою чергу, висунув поміркованішу ідею спільної оборони західної півкулі від зовнішньої загрози – світового комунізму.

У серпні 1947 року з ініціативи держдепартаменту в Ріо-де-Жанейро була скликана Міжамериканська конференція з підтримання миру і безпеки на континенті, що завершилася підписанням 2 вересня Договору «Про оборону Західної півкулі» – прообразу Брюсельського і Північноатлантичного пактів. У Договорі наголошувалося, що зовнішній

напад на будь-яку з американських держав розглядається як напад на всі американські країни з випливаючими звідси зобов'язаннями надання взаємної допомоги у відбитті агресії. Східна межа «зони безпеки» була визначена Атлантикою приблизно в 1000 миль від берегів Америки, західна – на відстані у 1200 миль від тихоокеанського виходу Панамського каналу. Водночас механізм реалізації угоди (від відкриття глав диппредставництв до застосування Збройних Сил) міг бути задіяний і у випадку внутрішньоконтинентального конфлікту (принцип «внутрішньої агресії»), коли той буде загрожувати недоторканості, територіальній цілісності чи незалежності будь-якого учасника пакту.

За пактом Ріо-де-Жанейро надійшла черга оформлення 30 квітня 1948 року на IX міжамериканській конференції в Боготі Організації американських держав, що змінила аморфний Панамериканський союз. Але ОАД так і не перетворилася у військово-політичний блок на зразок НАТО. На заваді цьому проекту стали географічна віддаленість регіону від точок гострого протистояння США і СРСР та сильний супротив домінуванню Вашингтона з боку багатьох місцевих еліт і широких народних мас, у результаті котрого при значній економічній залежності від США латиноамериканські держави зберігали відносну політичну незалежність від свого північного «доброго сусіда».

Демократичні революції у Гватемалі й Болівії. У цілому ж 50-і роки ХХ століття в історії Латинської Америки були позначені химерним переплетінням двох полярних тенденцій суспільного розвитку: до встановлення олігархічних диктатур і демократизації політичних систем. Протягом 1948 – 1955 років військові перевороти і громадянські війни, що супроводжувалися кривавою різаниною та поправанням конституційних прав і свобод, відбулися в Коста-Ріці, Перу, Венесуелі, Колумбії, на Кубі, в Аргентині. Коли лівонаціоналістичний гватемальський уряд полковника Хакобо Арбенса (1913 – 1971 роки) конфіскував у місцевих латифундистів та американської «Юнайтед фрут компанії» 604 тисяч гектарів землі й розподілив їх серед безземельних селян-індіанців, ЦРУ організувало в червні 1954 року бомбардування столиці країни та вторгнення на її територію диверсійно-терористичних груп з сусідніх Гондурасу і Сальвадору. На скаргу гватемальського уряду Рада Безпеки ООН закликала припинити кровопролиття і запропонувала членам ООН утриматися від втручання у конфлікт. Проте США проігнорували цю резолюцію, а реакційна частина військової верхівки Гватемали здійснила державний переворот і повернула націоналізовану власність «Юнайтед фрут».

Але з іншого боку, в 1951 році на президентських виборах у Болівії переміг лідер Націоналістичного революційного руху Пас Естенсоро, що запропонував програму глибоких соціально-економічних перетворень. Та реакційні сили, здійснивши державний переворот, завадили йому приступити до виконання президентських обов'язків. Тоді 9 квітня 1952 року у Ла-Пасі почалося збройне повстання проти військової хунти, яке було підтримане шахтарями і студентами. Після перемоги повстання була здійснена низка

важливих загальнодемократичних реформ: узаконена діяльність робітничо - селянської міліції, запроваджена обов'язкова початкова освіта, націоналізовані олов'яні рудники і запроваджений робітничий контроль. 2 серпня 1953 року був оприлюднений закон про аграрну реформу, що мав ліквідувати латифундії й повернути індіанським громадам незаконно відняті в них землі.

У другій половині 50-х років здавалося, що епоха диктаторських режимів у Латинській Америці минає, – в 1956 році під тиском народних виступів змушений був залишити політичну арену перуанський диктатор генерал Одрія, наступного року впав режим Рохаса Пинільї в Колумбії, на початку 1958 років загальнонаціональний страйк у Венесуелі, що переріс у народне повстання, покінчив із диктатурою Переса Хіменеса, через рік така ж доля спіткала режим Фульхенсіо Батісти на Кубі. Але підстави для збереження соціальної напруги в суспільстві залишалися майже в усіх країнах регіону, ресурси для здійснення імпортозамінюючої індустріалізації виявилися вичерпаними, страхітлива дилема праворадикальні-ліворадикальні диктаторські режими, як і раніше, тяжіла над Латинською Америкою.

Кубинська революція 1956 - 1959 років та її міжнародні й регіональні наслідки. На зламі 50 – 60-х років минулого століття Латинська Америка увійшла у чи не найдраматичніший період своєї історії, позначений кривавими суспільними конфліктами, військовими переворотами і громадянськими війнами, нехтуванням ідеалів ліберальної демократії та торжеством диктатур і насильницьких методів у вирішенні нагальних соціально-економічних проблем, передусім аграрного питання. В окремих країнах регіону й досі не вдалося остаточно подолати руйнівні наслідки безперервних «революцій» і «контрреволюцій», які на третину століття загальмували процеси модернізації та формування громадянського суспільства.

Безпосереднім поштовхом до грандіозних катаклізмів, що струснули континент, стала Кубинська революція 1956 – 1959 років, яка спершу зовні не відрізнялася від десятків інших збройних захоплень влади. Проте досить швидко, через півтора місяця після повалення диктаторського режиму Батісти, лідери поміркованого крила революції були усунені від влади, котра зосередилася в руках керівника Повстанської армії і прем'єр-міністра країни Фіделя Кастро (народився 1926 році). 17 травня 1959 року, він підписав закон про аграрну реформу, що покінчив з латифундизмом (максимум землеволодіння – 400 га) і ліквідував іноземне землеволодіння. Вашингтон висунув вимогу перегляду цього закону і, діставши відмову, заявив про скорочення поставок на Кубу нафти, промислових товарів і продовольства, а також відмовив у кредитах на індустріалізацію.

Тоді ж, в червні 1960 року, Кастро націоналізував нафтопереробні заводи, що належали північноамериканцям, а в серпні-жовтні – цукрові заводи, фабрики, залізниці, крупні торговельні підприємства та банки. 16 квітня 1961 року, напередодні висадки антикастрівського десанту в бухті Кочінос, було офіційно проголошено соціалістичний характер Кубинської

революції. Таким чином, уже на початку 60-х років в країні була запроваджена планово-регульована державна економіка, ліквідоване безробіття та вирішені окремі соціальні проблеми (безплатні освіта і медичне обслуговування, соціальне страхування та інші).

Зіткнувшись зі супротивом з боку обуреного і ошуканого Вашингтона, Кастро миттєво пішов на зближення з Москвою (за збереження традиційної залежності кубинської економіки від експорту цукру, але вже не до США, а до СРСР) і взяв на озброєння комуністичну риторіку. Без зайвого галасу Гавана стала на шлях експорту революції в регіоні, а на секретних переговорах з кремлівськими емісарами наприкінці травня 1962 року, кубинське керівництво погодилося прийняти на острові 60 радянських комплексів оперативно-стратегічних ракет Р-12 і Р-14 (до початку Карибської кризи 22 – 24 жовтня на Кубу було переправлено 42 комплекси).

Ряд спроб США ізолювати Кубу, використовуючи структури ОАД, зазнали невдачі, – під тиском держдепартаменту в 1960 році тільки Гватемала, Гаїті, Домініканська Республіка, Нікарагуа, Сальвадор, Парагвай і Перу розірвали дипломатичні зносини з Гаваною. Лише через два роки на VIII консультативній нараді міністрів закордонних справ ОАД Куба була виключена з «міжамериканської системи», а на IX нараді ОАД у липні 1964 року, Кастро звинуватили в організації змови проти венесуельського уряду. Всі латиноамериканські держави, за винятком Мексики, розірвали тоді з Кубою дипломатичні й торговельні стосунки.

Розроблення і реалізація програми «Союз заради прогресу». Але в більшості країн Латинської Америки тоді продовжувала існувати революційна ситуація, про це всі знали, а сама думка про те, що подібне становище протриває не надто довго, вже сама по собі слугує могутнім фактором змін. За винятком Болівії, Бразилії, Мексики, Чилі та, зрозуміло, Куби традиційна олігархічна влада пануючих класів на початок 60-х років збереглася в усіх латиноамериканських державах. Багатьма країнами регіону олігархія не просто управляла, а володіла, оскільки земля, все, що на ній росло, і всі її надра належали на правах приватної власності обмеженій групі осіб; у різних державах від 60 до 90% сільськогосподарських угідь знаходилось у руках власників, які становили всього 10% населення.

Сільська біднота знаходилася на межі й навіть за межею повного злиденства; вона або животіла в принизливих умовах за повної безвиході, або ж стікалася до міст, де її становище не кращало, оскільки бідарі не були підготовлені до роботи за наймом. Державна освіта в Латинській Америці в цілому була розвинена настільки слабо, що лише менше 1/10 населення закінчувало початкову школу; зазвичай рівень неграмотності складав 50 %, а в окремих випадках досягав 90%. Продовжувало стрімко зростати безробіття, не лише внаслідок економічних причин (вужкість внутрішнього ринку), а й тому, що демографічний вибух тут був найсерйозніший у світі: населення Латинської Америки подвоювалося кожні 25 років.

До того ж глибинний конфлікт між вузькою групою обраних і широкими народними масами в тогочасній Латинській Америці неможливо було

врегулювати за посередництвом середнього класу, котрий у Західній Європі змів олігархію, не застосовуючи надмірного насилля. Кубинський же приклад, здавалося, переконував у тому, що прогресивні соціально-економічні перетворення в Латинській Америці неможливі без революції. Сили, які прагнули до змін, являли собою порівняно пасивний сільський і міський пролетаріат, активними лідерами могли стати невдоволені існуючим становищем вихідці з правлячих соціальних груп (як, наприклад, сам Кастро – син великого землевласника), чи середнього класу, що зароджувався (як, приміром, Че Гевара, 1928 – 1967 роки життя), – син заможного архітектора).

13 листопада 1960 року, група молодших офіцерів гватемальської армії підняла повстання на військовій базі неподалік столиці, а після його поразки перейшли до ведення партизанських дій. Вони виступали проти намірів уряду дозволити використати територію країни для підготовки антикубинської акції, за ліквідацію реакційного режиму і загальне оздоровлення внутрішньополітичної обстановки. Репресії лише призвели до виникнення нових партизанських загонів, на базі котрих на початку 1963 року були створені Повстанські збройні сили на чолі з колишніми офіцерами Йоном Сосою і Турсіосом Лімою, політичне керівництво ними здійснювала Гватемальська партія праці.

У липні 1961 року групою нікарагуанських патріотів під керівництвом Карлоса Фонсеки і Томаса Борхе був започаткований Сандіністський фронт національного визволення. Його головними цілями проголошувалися повалення тиранії Анастасіо Сомоси-молодшого збройним шляхом, створення уряду національної єдності, ліквідація економічної й політичної залежності країни від іноземного капіталу, передача землі селянам та індустріалізація Нікарагуа. Активізувалися бойові дії селянських загонів і самооборони в Колумбії, які тривали ще з осені 1949 року, в 1962 році партизанська війна спалахнула у містах Венесуели, час від часу робилися спроби повторити кубинський варіант у Домініканській Республіці.

Навіть там, де політична боротьба здійснювалася в конституційних рамках, як у Бразилії, відбувалися суттєві зрушення. Уряд президента Жуана Гуларта (1918 – 1976 роки), голови Бразильської трабальїстської партії, що об'єднувала прихильників націонал – реформістського курсу Ж. Варгаса, обмежив вивезення з країни прибутків на вкладений іноземний капітал, запровадив державну монополію на нафту і нафтопродукти, націоналізував необроблювані землі вздовж залізниць та інші.

Швидка радикалізація внутрішньої ситуації в Латинській Америці вимагала негайних стабілізаційних кроків з боку США, корінної переоцінки основних форм і методів їхньої політики в регіоні. Іще рішенням сенату від 2 лютого 1959 року з цією метою були мобілізовані науково-дослідні центри, приватні організації та окремі державно - політичні діячі під загальним патронажем заступника держсекретаря з латиноамериканських справ Нельсона Рокфеллера. Головні рекомендації зводилися до відмови США від ставки на військово-диктаторські режими, переорієнтації на ліберальні угруповання національної буржуазії та представницьку демократію.

Вони повністю відповідали запропонованій тоді ж соціал-демократичним урядом Бразилії «панамериканській операції», сутність якої полягала в тому, щоб у найближчі 20 років подвоїти прибуток на душу населення в країнах Латинської Америки. Шлях до цього автори проекту з оточення президента Жуселіно Кубічека (1902 – 1976 роки) вбачали у різкому збільшенні капіталовкладень США у вигляді довгострокових позик. Реформістські ідеї дістали значну підтримку з приходом до влади адміністрації президента Джона Кеннеді. Надзвичайна сесія міжамериканської економічної і соціальної ради ОАД в Пунта-дель-Есте (Уругвай) 17 серпня 1961 року, схвалила запроповану Кеннеді програму «Союз заради прогресу» (своєрідний латиноамериканський план «Маршалла»).

Вона була розрахована на 10 років і передбачала забезпечення щорічного приросту ВВП на душу населення на 3,6%, ВВП – на 2,5%, створення в країнах Латинської Америки багатогалузевої економіки, здійснення індустріалізації, економічної інтеграції, аграрної й податкової реформ, ліквідацію неграмотності, розгортання житлового будівництва і демократизацію суспільно - політичних інститутів. На фінансування програми передбачалося виділити 100 млрд. дол., з котрих 20 млрд. дол. мали надати США у вигляді державних кредитів і приватних капіталовкладень, міжнародні фінансові організації, країни Західної Європи та Японія, а 80 млрд. дол. латиноамериканські країни зобов'язались мобілізувати з власних ресурсів.

Реалізація «Союзу заради прогресу» дала суттєві позитивні результати: до 1967 року було відкрито 186 тисяч шкіл і підготовлено 800 тисяч учителів, зростання доходів на душу населення протягом 60-х років становило 1,7%, в 15 країнах регіону здійснювалися аграрні реформи (найбільший успіх вони мали у Венесуелі та Колумбії), будувалися дороги, електростанції, системи водозабезпечення і каналізації. Але в цілому програма не вирішила основних соціально- економічних і політичних проблем: зовнішня заборгованість країн Латинської Америки зросла з 10 млрд. дол. у 1960 роках до 17,6 млрд. дол. у 1970 роках, частка регіону на ринку США за той же час знизилась з 21 % до 13%. Не були реалізовані й плани обмеженої ліберальної демократизації.

Особливості політичної боротьби в країнах регіону. Авторам «Союзу заради прогресу» не вдалося послабити соціальну напругу в регіоні, програма викликала гостру критику як з боку крайньо правих місцевих кіл, що виступали проти реформ і вбачали в них загрозу своїм позиціям, так і з боку лівих сил, які вимагали негайного здійснення радикальних перетворень. Олігархічні кола здійснили низку правих військових переворотів: у 1963 році – в Еквадорі, Гватемалі, Гондурасі, Домініканській Республіці, наступного року – в Бразилії та Болівії, в 1966 році – в Аргентині. Як правило, вони супроводжувалися фактичним скасуванням чинності конституції, «призупиненням» демократичних гарантій і політичних прав громадян, розпуском усіх політичних партій і заборонаю непокірних профспілок,

арештами й стратами противників диктатури.

Ліворадикальні угруповання, користуючись фінансово-матеріальною підтримкою Куби, активізували партизанську війну, особливо широкого розмаху вона набула у Гватемалі, Бразилії, Венесуелі, Колумбії та Перу. На початку листопада 1966 року до Болівії прибув відомий теоретик і практик партизанської боротьби Ернесто Че Гевара, щоб у рамках свого «Андського проекту» очолити Армію національного визволення і перебрати на себе координацію боротьби в континентальному масштабі. До початку 70-х років урядовим силам за активного сприяння США вдалося подолати першу хвилю герильї (іспанською – «партизанська війна»), але вона спричинила глибокі зрушення в суспільній свідомості.

У середовищі латиноамериканської католицької церкви виникли ліві течії, чії представники виступали за глибокі соціально-економічні перетворення і нерідко брали безпосередню участь у революційному русі (Рух імені Каміло Торреса). Друга Генеральна асамблея Латиноамериканської ради єпископів у Медельїні у серпні-вересні 1968 році визнала невідкладну потребу глибоких суспільних змін у Латинській Америці. Найрадикальніше налаштовані служителі культу відверто виступали проти «офіційної» церкви, ратуючи за її кардинальне оновлення шляхом повернення до принципів раннього християнства.

Характерною рисою суспільного життя Латинської Америки другої половини 60-х – 70-х років стало зміцнення позицій і вихід на перший план лівонаціоналістичної течії у збройних силах. Феномен активної участі латиноамериканської армії в державно-політичному житті (до початку 80-х років збройними силами було здійснено біля 580 державних переворотів, більше 100 з них припало на час після Другої світової війни) пояснюється тим, що після Визвольної війни початку XIX століття нові південноамериканські держави, розв'язавши кілька міжусобних війн, не стикалися із зовнішньою загрозою. Тому їхні армії взяли на себе роль внутрішньополітичної сили, а не виконання функцій із забезпечення національної оборони. Офіцери з властивими їм касті консерватизмом і власними соціальними амбіціями, що підмінили більш відповідальне несення військової служби, бачили в собі хранителів, «хресних батьків» держави, причому держави непорушної, яка зберігає статус-кво.

Але з ростом чисельності збройних сил відбувалася демократизація офіцерського складу, військові почали розуміти всю неблаговидність своєї участі у так званих «антипідривних діях», під прикриттям котрих нерідко здійснювалася розправа з патріотичними силами. Цьому сприяло і неупереджене вивчення проблем національної дійсності у військово-дослідних центрах. У гострих суспільно-політичних конфліктах 60 – 70-х років військо нерідко ставало на бік демократичної опозиції, вперше це сталося наприкінці квітня 1965 року, коли підрозділи домініканської армії на чолі з полковником Деньо Кааманьо виступили проти проамериканської хунти на захист демократичної конституції. Лише відрядивши на острів 30-тисячний корпус і так звані «міжамериканські збройні сили», США вдалося

утримати Домініканську Республіку під своїм контролем.

Але невдовзі військові режими лівореформістської орієнтації прийшли до влади у жовтні 1968 році в Перу на чолі з генералом Хуаном Веласко Альварадо (1909 – 1977 роки) та в Панамі на чолі з генералом Омаром Торріхосом (1929 – 1981 роки), у вересні наступного року – в Болівії (генерал Овандо Кандія, в жовтні 1970 р. президентом країни став генерал Хуан Торрес), в 1972 р. – в Еквадорі (генерал Родрігес Лара) та Гондурасі (генерал Лопес Арельяно). Протягом недовгого часу свого існування вони здійснили низку заходів, спрямованих на поліпшення умов життя народних низів і захист національних інтересів.

Так, Революційний уряд збройних сил Перу законом 1969 року встановив максимум землеволодіння у 15 – 150 га зрошувальних земель (в залежності від природно - кліматичних зон) і ліквідував усі форми феодальної експлуатації, включно з відробітковою рентою і особистими послугами за користування угіддями. За невелику плату, з початку 1973 року – безкоштовно, вилучена земля передавалась безземельним і малоземельним селянам, які об'єднувалися в кооперативи або общини. Згідно Основного закону про промисловість були одержавлені її головні галузі, а закон про промислову общину передбачав участь представників трудящих в управлінні крупними і середніми підприємствами. У відповідності з планом «Інка» нафтопромисли, телефонно-телеграфна мережа і залізниці були націоналізовані, здійснена «перуанізація» банківської системи і встановлений державний контроль над валютними операціями.

Аналогічні соціально-економічні перетворення відбулися і в Панамі, а у вересні 1972 року її Національна асамблея ухвалила нову конституцію, в котрій зафіксовано, що «територія країни ніколи не може бути віддана чи вивласнена, тимчасово або частково, іноземній державі». Тоді ж розпочався новий тур американо-панамських переговорів, котрі увінчалися підписанням 7 вересня 1977 року Договору про Панамський канал і Договору про його постійний нейтралітет та функціонування. Вони передбачали відміну всіх раніше укладених угод щодо каналу, перехід його з 1 січня 2000 року під повний контроль Панами і ліквідацію американської зони каналу. Щоправда, Вашингтон зберіг право втручання у випадку виникнення загрози судноплавству Панамським каналом.

Помітний слід в історії Латинської Америки минулого століття залишив уряд блоку Народної єдності в Чилі (вересень 1970 – вересень 1973 роки) за участю соціалістів, комуністів, соціал-демократів і радикалів під керівництвом президента Сальвадора Альєнде (1908 – 1973 роки). Це була досить смілива, проте економічно не прорахована, спроба конституційного, парламентського і поступового переходу до соціалістичних відносин. Але кривавий військовий переворот, здійснений головнокомандувачем сухопутними військами країни генералом Аугусто Піночетом (1915 року народження), поклав їй край. У цілому ж на кінець 70-х років більшість населення Латинської Америки проживало під владою військових диктаторських режимів, переважно правоконсервативних, – Бразилія,

Аргентина, Чилі, Болівія, Уругвай, Парагвай, Нікарагуа, Гватемала, Сальвадор і Гаїті. Зрозуміло, що така ситуація була аномалією суспільного розвитку і рано чи пізно мала змінитися.

Перехід латиноамериканських держав до неоліберального реформування. На рубежі 70 – 80-х роках Латинська Америка опинилася в полоні неймовірних економічних труднощів: зовнішня заборгованість стрімко зростала, в 1989 році вона сягнула 430 млрд. дол. (порівняно з 20,8 млрд. дол. у 1970 році) і практично паралізувала нормальну економічну діяльність, надзвичайно загостривши соціальну напругу. Зовнішні кредитори (МВФ, МБРР та ін.), що прагнули мати гарантоване повернення боргів, вимагали здійснення глибоких реформ у неоліберальному дусі і саме цим обумовлювали надання нових позик.

Мова йшла про кардинальну перебудову національних економік Латинської Америки:

- зменшення державних видатків на утримання державного сектора, адміністративного апарату і здійснення широких соціальних програм;
- максимальну приватизацію державних підприємств, особливо збиткових; припинення урядового втручання в інвестиційну політику, валютні та зовнішньоторговельні операції;
- надання пільгових умов для приватного капіталу, як вітчизняного, так і іноземного.

Але прийняття цих умов означало докорінну зміну стратегії розвитку регіону, що мала місце після Другої світової війни. Безпосереднім же результатом нового курсу неминуче стала б поляризація суспільства, концентрація доходів і зростання злиденності до небачених раніше розмірів. Вихід із ситуації міг бути лише на шляхах паралельного здійснення соціальних реформ, що суперечило самій сутності праворадикальних військових режимів. Відкритий, ринковий варіант розвитку економіки і жорстка політична диктатура не могли довго співіснувати, що переконливо засвідчив чилійський досвід.

Протягом 80 – 90-х років авторитарні режими (як праві, так і ліві) поступилися демократії в 13 державах регіону: Болівії (1982 році), Аргентині та Гренаді (1983 році), Уругваї (1984 році), Бразилії та Гватемалі (1985 році), Гаїті (1986 році), Сурінамі (1987 році), Парагваї, Панамі та Чилі (1989 році), Нікарагуа (1990 році), Сальвадорі (1992 році). Але режим Ф. Кастро, попри скрутне економічне становище, продовжував впевнено утримувати владу.

Розвиток Бразилії, Аргентини, Чилі та Мексики в умовах представницької демократії. Два десятиліття правління військових у Бразилії (8512 тис. кв. км., населення – 173 млн. чол. на 2000 рік) були позначені суперечливими тенденціями: поряд із жорстоким придушенням демократичного і партизанського рухів спостерігався прискорений розвиток економіки. Військовий режим за лічені роки не лише в кілька разів знизив галопуючу інфляцію, а й забезпечив шляхом збільшення вчетверо експорту щорічні темпи зростання виробництва у 10 %. Була створена багатогалузева економіка, в тому числі ядерна енергетика і високотехнологічне

приладобудування, що дало привід для розмов про «бразильське диво». Вміло поєднуючи репресії з розширенням програм соціального забезпечення, охорони здоров'я, боротьби з неграмотністю, професійного навчання, підвищення реальних доходів населення, формування фермерських господарств та модернізації традиційних латифундій, військові залучили да свій бік чи в усякому разі нейтралізували значну частину населення.

Але економістам у мундирах не вдалося реформувати складну і малоефективну податкову систему, до цього варто додати два нафтових шоки 70-х роках, подорожчання кредитів і скорочення зовнішнього інвестування. Держава почала жити не за коштами, з початку 80-х років почала набирати темпи інфляція (більше 100 %), таким чином військовий режим політичне, економічно і соціальне себе вичерпав. П'ятий і останній військовий президент Батіста Фігейреду (1979 – 1985 роки) відновив багатопартійність, проголосив широку амністію політв'язням, визнав право трудящих на страйк.

15 січня 1985 року на президентських виборах переміг кандидат лівоцентристської Партії бразильського демократичного руху Танкредо Невіс, але внаслідок раптової смерті він так і не встиг приступити до виконання обов'язків. Виконавчу владу очолив партнер Невіса по передвиборчому блоку, лідер Партії ліберального фронту Жозе Сарней, котрий завершив відновлення системи представницької демократії прийняттям конституції 1988 року. Але йому не вдалося подолати економічну кризу, популістські програми стабілізації цін і перерозподілу прибутків зазнали невдачі. Залишився на папері соціальний пакт між урядом, підприємцями і профспілками, для придушення трудових конфліктів уряд використовував збройні сили.

Це зумовило жорстке протистояння на президентських виборах кінця 1989 року між крайньо правим кандидатом, честолюбним 40-річним мільонером Фернанду Коллором ді Меллу і лідером лівої Партії трудящих, відомим профспілковим діячем Лулу да Сілву. Переміг амбітний Коллор, але через два роки за звинуваченням у корупції Національний конгрес оголосив йому імпичмент – безпрецедентну для Бразилії та Латинської Америки в цілому річ. Посаду, що звільнилася, зайняв віце-президент Ітамар Франку, міністром фінансів у його уряді став відомий учений, колишній професор соціології університету Сан-Паулу, політемігрант і лідер Партії бразильської соціал-демократії Фернандо Енріке Кардозу. Будучи прихильником ідеї соціальної справедливості, він водночас виявив себе прагматиком, який виступає за системний підхід до економічних перетворень.

У центр своєї діяльності Кардозу поставив боротьбу з бюджетним дефіцитом та інфляцією. Професійна швидкість реалізації «плану реал» за дотримання послідовності його етапів та довіри населення дозволили Кардозу утримувати курс нової валюти країни - «реала» на рівні американського долара, висунути свою кандидатуру на президентських виборах у жовтні 1994 року і перемогти. Через чотири роки він був переобраний на другий термін, отримавши в півтора рази більше голосів, ніж робітничий ватажок да Сілву.

Початок президентства Кардозу співпав з мексиканською фінансовою кризою, що хворобливо відбилася на бразильській економіці. Але уряду пощастило утримати інфляцію на рівні 25 %, що відновило довіру до бразильського ринка місцевих і зарубіжних підприємців та інвесторів. Адміністрації Кардозу вдалося прискорити процес приватизації, що набув велетенських масштабів (зокрема, було приватизовано найбільшу в Латинській Америці гірничо-рудну компанію «Валі-ду-Ріу-Досі», котра посідає провідне місце в регіоні за видобутком золота і перше місце в світі за видобутком залізної руди), добитися фінансової стабілізації й забезпечити стійке економічне зростання, підвищити реальні доходи найменш захищених верств населення, скоротити держапарат і армію, лібералізувати зовнішньоекономічну діяльність.